

УДК 371.134

ВІТА ДАНЬКЕВИЧ

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м. Київ

ВИХОВНИЙ АСПЕКТ САМОВРЯДУВАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІДЕЙ А. С. МАКАРЕНКА

У статті висвітлені ідеї Антона Семеновича Макаренка щодо організації та функціонування учнівського самоврядування, його виховних можливостей та напрямів розвитку.

***Ключові слова:** самоврядування, учнівський колектив, засоби виховання.*

Постановка проблеми. Необхідність переосмислення мети і завдань сучасного освітнього простору визначено Національною доктриною розвитку освіти України, в якій стратегічним напрямом є подальша демократизація, піднесення авторитету особистості, її культури, толерантності. З метою реалізації цього суспільство повинно створити відповідні умови молодій людині для оволодіння нею уміннями і навичками у період її становлення, які б дозволили продуктивно жити і творити в нових умовах світової інтеграції.

Широке залучення народу до управління справами держави потребує підготовки до активної громадської діяльності в незалежній Україні якомога більшої кількості молодих людей. Надзвичайно важливу роль у процесі становлення особистості відіграє, зокрема, і участь молоді у студентському самоврядуванні.

Незважаючи на те, що студентське самоврядування в українському варіанті має досить недовгу історію, за час його становлення вже встигли окреслитися певні спільні тенденції і, що найсуттєвіше, спільні проблеми, які потребують детальнішого вивчення і аналізу, а основне – напрацювання механізмів вирішення цих проблем на різних рівнях, починаючи від загальнодержавного і закінчуючи вищими навчальними закладами.

Тому сьогодні, як ніколи, актуальною є проблема розробки сучасних концепцій та технологій послідовної демократизації життя навчальних закладів, методів внутрішнього і зовнішнього самоврядування.

Метою статті є аналіз виховних можливостей самоврядування через призму ідей А.С. Макаренка.

Виклад основного матеріалу. Проблему розвитку учнівського самоврядування досліджували В. Демчук, М. Соловей та ін. Питанню європейського досвіду запровадження інституту студентського самоврядування присвятили свої праці Т. Буяльська, К. Потапа та ін. Особливий інтерес викликають наукові дослідження таких вітчизняних учених, як Л. Божович,

О. Дубасенюк, І. Бех, З. Зикова, А. Капська, В. Караковський, М. Красовицький, Т. Кириленко, В. Семиченко, Т. Степура, С. Сисоєва, якими розглядаються організаційні аспекти самоврядування, проблеми соціальної зрілості та самореалізації, реалізації гуманістичних цінностей, формування здатності до свідомої саморегуляції.

Гене́за ідеї молодіжного самоврядування не нова у педагогічній науці. Елементи самоврядування були притаманні школі ще за часів феодалізму. Та ставлення до ідеї самоврядування з боку офіційної педагогічної думки було скоріше негативним, ніж позитивним, бо вважалося, що воно відвертає увагу учнів від їхніх «прямих» обов'язків. Навпаки ж, високу оцінку самоврядування отримувало у педагогів демократично-ліберального спрямування.

Дослідниця Л. Новікова встановила, що безпосередньо перед 1917 роком спроби побудувати життя молоді на основі самоврядування були пов'язані з діяльністю колоній, клубів, «денних притулків» [1]. У досвіді роботи С. Шацького, В. Кашенка, Г. Россолімо, І. Розанова, М. Петрова, А. Зеленка були реалізовані ідеї попередників із питань самоврядування, вони отримали подальші імпульси для розвитку і, таким чином, вступили у протиріччя з існуючими політичними умовами, що, зрештою, припинило їх існування.

Ряд дослідників на початку 20-х років ХХ століття активно розробляли ідеї самоврядування в молодіжному середовищі, обґрунтовуючи його благодійну роль у гармонійному розвитку особистості. Так, Н. Крупська стверджувала значну цінність учнівського самоврядування, яке «виховує дітей для громадської діяльності» [2]. Вона вперше виокремила мету, завдання і зміст учнівського самоврядування, методи його організації, співробітництво вчителя з учнями в ньому.

Найбільш ефективно виховні можливості молодіжного самоврядування реалізовані у виховній системі українського педагога А.С. Макаренка. Основою його вчення стала теза представника Харківської школи педології О. Залужного: «Через колектив, силами колективу й для колективу» [4].

А.С. Макаренку доводилось узгоджувати свою педагогічну систему з тогочасною ідеологією. На першій стадії розвитку колективу видатний педагог радив керівнику брати на себе всі повноваження. Він повинен був сам, без будь-якого узгодження з колективом, ставити вимоги, обов'язкові для виконання кожним.

Перше, що викликає симпатію в діяльності керованих А. Макаренком колективах, це повноцінний, без будь-яких відтінків фальші, демократичний стиль відносин. Педагог, в тому числі й сам Антон Семенович, не мав ніяких привілеїв. Більше того, педагог ставав повноцінним рівноправним членом колективу тільки тоді, коли після 4-місячного випробувального строку рішенням загальних зборів йому присвоювалося звання колоніста (або в комуні – комунара). А той вихователь, якому колектив відмовляв у присвоєнні цього звання, звільнявся з роботи.

А.С. Макаренко помітив, що колектив не просто «живе» доти, доки він розвивається (закон руху колективу), але й потребує реалізації системи перспективних ліній, куди входять близька, середня і далека перспективи. Це означає, що колектив повинен мати перед собою не лише якусь найближчу за часом і за необхідними для її досягнення зусиллями перспективу (мету), а й більш віддалену і навіть дуже далеку. Зрозуміло, що таких цілей може бути і більше трьох. Головне, щоб була динаміка: коли близька мета досягнута, то вже середня може стати близькою, і більш віддалені також наближаються. Якщо ж такої системи цілей у колективі нема, а поставлена лише якась одна мета, то після досягнення цієї мети шукається той фактор, який об'єднує всіх у колективі і є рушієм його розвитку.

А.С. Макаренко був неперевершеним майстром індивідуального впливу, хоча й розумів, що здійснити всю виховну роботу лише з допомогою «педагогіки індивідуальної дії» просто фізично неможливо, та й недоцільно. Більше того, він на власному досвіді прийшов до твердого переконання, що безпосереднього переходу від впливу на цілий колектив до впливу на окрему особу, як коректив до розвитку колективу, також не повинно бути, а найдоцільнішим є тільки перехід опосередкований, через спеціально організований з педагогічною метою первинний колектив. Тобто, він намагався здійснювати виховання кожного педагогічно насиченим середовищем первинного колективу, в якому всі його члени перебували у постійному діловому, товариському і навіть побутовому спілкуванні. Такий виховний вплив він назвав педагогікою паралельної дії.

Вчений розробив чітку систему формування елементів демократичної культури у своїх вихованців. Колектив був розбитий на загони, командири в яких змінювалися двічі на рік. Паралельно з цими загонами були ще й шкільні класи. А для виконання того чи іншого господарського завдання утворювалися ще й зведені загони, в яких командири постійних загонів працювали як рядові його члени. Більше того, кожного дня призначався черговий командир, який міг зробити зауваження або здійснити обов'язкове для виконання розпорядження будь-якому членові колективу.

Все це робилося не випадково, не стихійно. Така система залежностей, зміни статусу служила гарантом справжньої демократії, не залишала ніякої можливості для виникнення кар'єризму. У такому колективі навіть найсильніша особистість не мала ніякого шансу, як писав Макаренко, «стати над колективом» або відчувати себе належною до «командної касті».

Найважливішу організаційно-виконавчу роль у керованих А.С. Макаренком колективах відігравала рада командирів, склад якої систематично змінювався. Рада представляла всю колонію чи комуну, а не якийсь один її підрозділ. У своїх рішеннях вона завжди виходила із загальноколективних інтересів. Завдяки цьому вдавалося уникати будь-якого розколу колективу, ворожнечі, заздрощів та пліток.

Рада командирів не мала ніяких ознак бюрократичного органу. Вона не складала навіть планів своєї роботи. Ніколи й нікому не писала звітів та інформацій. Цей орган управління працював над завданнями і темами, які виникали щоденно.

Надзвичайно велике місце в діяльності очолюваних А.С. Макаренком установ відводилося комітету комсомолу. Не підмінюючи численних робочих органів колективу, він виконував у ньому керівні й спрямовуючі функції, був найголовнішим політичним органом.

Усі найважливіші організаційні заходи комуні проводилися в кабінеті директора. Істотного значення надавав А.С. Макаренко питанням фізичного та естетичного виховання дітей і молоді. Визначаючи основні завдання школи, він виходив з того, що треба виховувати здорове покоління, яке здатне свідомо, енергійно й успішно брати участь у будівництві нового суспільства і в захисті справи. Педагог підкреслював, що хоч якого б значення ми не надавали виробництву і школі, на першому місці має стояти завдання виростити здорове покоління.

У колонії ім. О.М. Горького і в комуні ім. Ф.Е. Держинського широко практикувалися різноманітні ігри, туристичні походи, працювала велика кількість різних спортивних секцій, часто проводилися різноманітні спортивні змагання, під час яких наголос робився на досягненнях колективу, а не на успіхах окремих осіб. Тут не було боротьби за персональне чемпіонство, рекордсменство. Спорт будувався на колективістських началах і не розглядався як самоціль.

Могутніми засобами естетичного виховання були хор, оркестр, театр, кіно, клубна робота, читання художньої літератури, заняття образотворчим мистецтвом. Формуванню почуття прекрасного у дітей сприяла також велика кількість квітів як у приміщеннях, так і на всій території колонії і комуні. Комуна ім. Ф. Е. Держинського мала чудовий квітник площею в 1 га, краю на весь Харків оранжерею.

А.С. Макаренко великого значення надавав красі героїчних справ, красі трудового подвигу, естетиці благодійних вчинків. Він формував у своїх вихованців уміння знаходити задоволення в самому процесі й результатах праці, в усвідомленні принесеної користі виконаного обов'язку.

Слід зауважити, що виховні заходи у практиці А.С. Макаренка були справді масовими. Вони не тільки охоплювали всіх, але й активізували дії кожного з учасників. Будь-яка діяльність окремої людини чи певної спільноти може бути ефективною лише за умов наявності й усвідомлення мети. А.С. Макаренко писав: «Справжнім стимулом людського життя є завтрашня радість. У педагогічній техніці ця завтрашня радість є одним із найважливіших об'єктів роботи. Спочатку треба організувати саму радість, викликати її до життя і поставити як реальність. По-друге, треба наполегливо перетворювати простіші види радості в складніші і значні для людини... Виховати людину – значить виховати в неї перспективні шляхи. Методика цієї роботи полягає в організації нових перспектив, у використанні тих, що вже є, в поступовій постановці цінніших» [3].

Формуючи колектив, виховуючи особистість у колективі, треба дбати, щоб перспектива окремої особи збігалася певною мірою з перспективою колективу. За визначенням

А.С. Макаренка, перспектива може бути близька, середня і далека. Майстерність вихователя у формуванні колективу має виявлятися в організації системи перспективних ліній з урахуванням можливостей членів колективу, реальних соціальних обставин. У процесі організації перспектив варто дотримуватися таких вимог:

- перспектива має бути зримою і реальною;
- необхідно передбачати, щоб перспектива була доступною і посилюючою для досягнення;
- слід постійно стимулювати і заохочувати діяльність колективу і його членів у їхніх зусиллях, спрямованих на досягнення перспективи.

А.С. Макаренко стояв біля витоків нової теорії і практики дитячого та молодіжного самоврядування і вважав, що при правильному педагогічному керівництві самоврядуванням вихованців встановлюються нормальні міжособистісні стосунки між органами самоврядування і членами колективу, засновані на взаєморозумінні та дружбі, піклуванні і відповідальному виконанні доручень.

Головна мета діяльності органів студентського самоврядування полягає, передусім, у створенні умов самореалізації молодих громадян в інтересах особистості, суспільства і держави, у захисті прав студентів, виробленні у них навичок управлінської та організаторської роботи з колективом, формуванні майбутньої еліти нації. Студентське самоврядування є своєрідним лакмусовим папірцем для визначення того, чи є молодь, студентство споживачем, а чи активним учасником суспільного життя.

Ефективне студентське самоврядування сприяє гармонійному розвитку навчального закладу. Завдяки студентським ініціативам можна визначати нові напрямки розвитку поза навчальною діяльністю, вдосконалювати навчальний процес тощо. Розвинуте студентське самоврядування може стати тим додатковим фактором, що впливає на вибір абітурієнтом навчального закладу. Таким чином, інтеграція ключових ідей з питань розвитку самоврядування, розроблених А.С. Макаренком, в освітню систему вищих навчальних закладів на часі та потребує різностороннього вивчення та узагальнення.

Висновки. Ідеї А.С. Макаренка у царині самоврядування отримують нові імпульси для реалізації у студентському середовищі вищих навчальних закладів. Так, самоврядування потрібно студентству, тому що це – практична школа для тих, хто бажає спробувати себе у ролі керівника, адміністратора, лідера. Орган студентського самоврядування – це можливість реалізувати суспільно значущі проекти, що підуть на користь як студентській, так і територіальній громаді. Студентське самоврядування можна сміливо назвати однією з перших сходинок до громадянського суспільства, коли громада обирає своїх лідерів та вчиться контролювати їхні дії.

Список використаних джерел

1. Новикова Л. И. Самоуправление в школьном коллективе Л. И. Новикова.. – М.: Знание, 1988. – С. 40.
2. Крупская Н. К. Педагогические сочинения: В 10-ти т. –Т.1. / Н. К. Крупская –М.,1959. – С. 174.
3. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: В 8 т. Т.1 / А. С. Макаренко. – М.: Педагогика, 1983. – С. 313.
4. Ступарик Б. Учнівське самоуправління: Історичний досвід / Б. Ступарик // Джерела. – 2000. – №1–2. – С. 80.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2013.

Данькевич В.

Институт педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины, Киев

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ САМОУПРАВЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ИДЕЙ А.С. МАКАРЕНКО

В статье освещены идеи Антона Семеновича Макаренко относительно организации и функционирования ученического самоуправления, его воспитательных возможностей и направлений развития.

Ключевые слова: самоуправление, ученический коллектив, средства воспитания.

Dankevich V.

Institute of Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv

VOSPYTATELNIY ASPECT OF SELF-GOVERNMENT THROUGH THE PRISM OF IDEAS A.S. MAKARENKO

In article osvescheny ideas Anton Semenovich Makarenko on the organization and functioning uchenyesheskoho self-government, ego vospytatelnye opportunities and direction of development.

Keywords: self-government, collective uchenyeshesky, sredstva education.